

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.16.2024.9403>

გურული დიალექტური ლექსიკა  
ზურაბ გორგილაძის პოეზიაში

Gurian Dialect Vocabulary  
in Zurab Gorgiladze's Poetry

ლუიზა ხაჩაპურიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი  
საქართველო, ქუთაისი

Luiza Khachapuridze  
Akaki Tsereteli State University  
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

წინამდებარე კვლევა შეისწავლის გურული დიალექტური ლექსიკის გამოყენების თავისებურებებს თანამედროვე ქართული პოეტის, ზურაბ გორგილაძის შემოქმედებაში. კვლევის მიზანია გააანალიზოს დიალექტიზმების როლი პოეტის მხატვრული ენის ფორმირებაში და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ლექსიკური მარაგის გამდიდრების თვალსაზრისით.

ნაშრომში დეტალურადაა გაანალიზებული ისეთი გურული დიალექტიზმები, როგორებიცაა: ორწოხები, ლაფარო, კვენდლი, ზღუზი, დვინი, კატარი და ფუშტი. ეტიმოლოგიური კვლევის საფუძველზე დადგინდა, რომ ამ დიალექტიზმების უმეტესობა უკავშირდება ძველ ქართულ ან საერთო ქართველურ ძირებს. კვლევამ აჩვენა, რომ ზ. გორგილაძე დიალექტურ ლექსიკას იყენებს არა მხოლოდ როგორც სტილისტურ ხერხს, არამედ როგორც კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს. პოეტი ახერხებს დიალექტიზმების ინტეგრირებას რთულ პოეტურ სახეებში, სადაც ისინი ხშირად გვევლინებიან ლექსის საკვანძო ელემენტებად და აძლიერებენ ემოციურ ზემოქმედებას. კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანია როგორც თანამედროვე ქართული პოეზიის კვლევისთვის, ისე დიალექტოლოგიისა და ლექსიკოლოგიის განვითარებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: გურული დიალექტი, ზურაბ გორგილაძის პოეზია, გურული ლექსიკა.

### ABSTRACT

The present study examines the distinctive features of Gurian dialect vocabulary in the work of the contemporary Georgian poet Zurab Gorgiladze. The aim of the research is to analyze the role of dialectisms in shaping the poet's artistic language and their significance in enriching the lexical repertoire of the Georgian language.

The study provides a detailed analysis of specific Gurian dialectisms, including „ortsokhebi“, „lafaro“, „kvendghi“, „bghesi“, „dvrini“, „katari“, and „pushti“. Based on etymological investigation, it was determined that most of these dialectisms are related to Old Georgian or common Kartvelian roots.

The research demonstrates that Gorgiladze employs dialect vocabulary not merely as a stylistic device, but also as a significant instrument for preserving cultural heritage. The poet successfully integrates dialectisms into complex poetic forms, where they frequently appear as key elements of the verse, enhancing the emotional impact of the poetry.

The results of this study are important both for the analysis of contemporary Georgian poetry and for the development of dialectology and lexicology.

**Keywords:** Gurian dialect, Zurab Gorgiladze's poetry, Gurian vocabulary.

### შესავალი

პოეტის მიერ დიალექტური ლექსიკის გამოყენებას პოეზიაში მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს: დიალექტები ენის სიმდიდრე, საგანძურია. მათი გამოყენებით პოეტი ხელს უწყობს ენის მრავალფეროვნების შენარჩუნებას და პოპულარიზაციას; ზოგჯერ დიალექტური სიტყვა უფრო ზუსტად გადმოსცემს გრძნობას ან იდეას, ვიდრე სტანდარტული ლიტერატურული ფორმა. დიალექტური სიტყვების საშუალებით პოეტი შეიძლება ახალ სიცოცხლეს სძენდეს მივიწყებულ ან ნაკლებად ხმარებულ სიტყვებს. მხატვრული ლიტერატურით შემოსული დიალექტური სიტყვები შეიძლება დამკვიდრდეს სალიტერატურო ენაში, გააფართოოს მისი ლექსიკური მარაგი. დიალექტების გამოყენება ხელს უწყობს ენის ბუნებრივ ევოლუციას, რაც აუცილებელია მისი სიცოცხლისუნარიანობისთვის.

ზურაბ გორგილაძემ თავის პოეზიაში ძეგლი დაუდგა საკუთარ დიალექტს, თუმცა დასტურდება სხვა დიალექტური ფორმებიც. განსაკუთრებით შეინიშნება გურულ დიალექტიზმთა სიჭარბე. ვფიქრობთ, ეს მეზობელ დიალექტთან შეხვედრის მაგალითია.

სტატია მიზნად ისახავს გავანალიზოთ გორგილაძის შემოქმედებაში გამოყენებული გურული დიალექტიზმები და მათი მნიშვნელობა პოეტის მხატვრული ენის ფორმირებაში.

წყაროების / ლიტერატურის მიმოხილვა: ნაშრომში ძირითადად გამოვიყენეთ განმარტებითი, ეტიმოლოგიური და დიალექტური ლექსიკონები. ზურაბ გორგილაძის პოეზიის ენობრივ მხარეს სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერჯერობით მხოლოდ ერთი, შ. ლორთქიფანიძის დისერტაცია (ლორთქიფანიძე 2018) ეძღვნება, რომელითაც შედარებისათვის ვისარგებლეთ.

#### მეთოდები

ნაშრომში გამოყენებულია აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდები.

#### მსჯელობა

ზურაბ გორგილაძის პოეზია წარმოადგენს უნიკალურ ლინგვისტურ ფენომენს, სადაც პოეტი ოსტატურად იყენებს გურულ დიალექტურ ლექსიკას, რითაც არა მხოლოდ ამდიდრებს საკუთარ პოეტურ ენას, არამედ ხელს უწყობს დიალექტის შენარჩუნებასა და პოპულარიზაციას. როგორც ცნობილი ენათმეცნიერი, აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავდა: „დიალექტი ენის ცოცხალი ისტორიაა“ (ჩიქობავა 1952). ამ კონტექსტში ზურაბ გორგილაძის მიერ გურული დიალექტის გამოყენება შეიძლება განვიხილოთ როგორც ქართული ენის ისტორიის ცოცხალი დოკუმენტირება პოეზიის მეშვეობით.

ორწოხები გურული დიალექტიზმია, რომელიც აღნიშნავს ვიწრო, ტალახიან ბილიკს, უფრო ორღობეს შუა გაყვანილს (კიწმარიშვილი 2016); ვიწრო, ძნელად მისასვლელი ადგილები მთებსა და ხევებში (ელერდაშვილი 2006). ზ. გორგილაძე ამ სიტყვას იყენებს მეტაფორულად ფრაზაში „დროთა ორწოხები“. გვხვდება ლექსში „დიდედას“:

„დროთა ორწოხებში ნგრევით ჩაიშალა დღეთა ღნავილი და ლექი,

ცა - უსასრულო სასაფლაო, ვარსკვლავები - საფლავის ქვები...“

(გორგილაძე 2006: 41).

აქ პოეტი ქმნის ძლიერ მხატვრულ სახეს, სადაც დრო წარმოდგენილია როგორც რთული, ვიწრო გზა, რაც სიმბოლურად გამოხატავს ისტორიის სირთულეებს და პირადი ტრაგედიის განცდას.

მერაბ ჩუხუა „ქართველურ ენა-კილოთა შედარებით ლექსიკონში“ (2000-2003) განიხილავს „წოხ-“ ძირს და უკავშირებს მას მეგრულ „წოხოლე“-ს (წინ, წინა).

ჩვენს შემთხვევაში ორწოხი უნდა უკავშირდებოდეს იმერულში გავრცელებულ სიტყვას ოწოხი/წონწოხი, იგივე წუნწუხი - თხელი ტალახი, ტყლაპო, ნაკელწყალი (ნ-რ ბგერათა მონაცვლეობა).

ლაფარო - სახურავის ნაწილი, რომელიც კედელს გადაცილებულია და იფარავს მას ავდრისაგან (შარაშიძე 2014). აღ. ნეიმანის სინონიმთა ლექსიკონში იგი „ტალავერის“ მნიშვნელობითაც გვხვდება.

„სოფელს დაჰდმუის მზე უშობელი.

შენ წევხარ ჩუმად ლაფაროში -

თვალდახუჭული

და ცალი ყურით ქვესკნელებს უსმენ.

მამამ რამდენჯერ მოინდომა შენი გაგდება,

შენი დაკარგვა,

მე კი...

ვერ შეგელიე, ვერ გაგიმეტე, ბებერო ძაღლო, ვერ გაგიმეტე“

(ბებერი ძაღლი).

სიტყვის აფიქსური წარმოების მიხედვით, გამოვთქვამთ ვარაუდს, რომ სიტყვა უფრო მეგრული წარმოშობისაა, თუმცა დიალექტურ ლექსიკონებში იგი გურულადაა მიწეული. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, ლა-პრეფიქსი დამახასიათებელია მეგრულ-სვანურისთვის: ლა-პრეფიქსი იმავე მნიშვნელობისაა, რაც სა- (აღნიშნავს დანიშნულებას): ლა-რთხ-ი (სართხი), ლა-რტყ-ი (სარტყი), სვან. ლა-ჰმ-ა (სათიბი). ასეთივეა ლა-ფარ-ო/ ლა-ფარ-ე (საფარი) (ჯორბენაძე... 1988).

კვენდლი

„მამა კვენდლებს წირებავდა,

ლაფაროსთან მოზანცალე ბინდში,

ძაღლი ნალის ნატეხს ხრავდა,

პატრონივით კეთილი და ფინთი“ (საქუნჩლეში ქარი ქროდა).

გურულ ლექსიკონში კვენდლი „ნედლ და მოქნილ წნელს“ ნიშნავს (შარაშიძე 2014), მეგრულ ლექსიკონში იგი გრეხილი, თხილის ან სხვა მცენარის დრეკადი წნელია, ღვლეჭი. გურია-სამეგრელოს შორის მდინარე სუფსა მიედინება, მხატვრულად თუ ვიტყვით, იგი მეზობელ კუთხეებს შორის ენობრივ დინებასაც განასახიერებს. ამიტომ დღეს საანალიზო ლექსემა გურული ლექსიკის განუყოფელი ნაწილია, ატარებს რა თავის თავში ორი კუთხის კულტურული გაცვლის ისტორიას. ზ. გორგილაძე, როგორც ჩანს, ცდილობს შეინარჩუნოს და გააცოცხლოს ისეთი დიალექტური სიტყვები, რომლებიც შეიძლება დავიწყებას ეძლეოდნენ.

ბღეზი გურულ დიალექტში „ბრაზიანს, ავს“ ნიშნავს (შარაშიძე 2014). პოეტი ამ სიტყვას იყენებს ეპითეტად ლექსში „მე ვარ“:

„ტაო-კლარჯეთის ბოკვერი ვარ ბღეზი ბეწვებით,

შავშეთის მთების ფერდობზე ნასროლი კენჭი“

(გორგილაძე 2006: 48).

ამ ავტორი პოეტი ახდენს საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას ისტორიულ საქართველოსთან, ხაზს უსვამს თავის მეზობელ სულისკვეთებას და კავშირს წინაპრების მიწასთან.

ბღეზი სიტყვის ეტიმოლოგია ნაკლებად ნათელია. თუმცა შოთა ძიძიგური თავის წიგნში „ქართული დიალექტოლოგიის მასალები“ (1974) მიუთითებს, რომ ეს სიტყვა შეიძლება უკავშირდებოდეს ძველ ქართულ ზმნას ბღუერა („ბრაზი, გაბრაზება“): „გაბღეზებული/ გაბღვერილი მიყურებდა“ (ჟღენტი 1936). ეს მოსაზრება ლოგიკურია, თუ გავითვალისწინებთ სიტყვის მნიშვნელობას - „ბრაზიანი“.

დვრინი გურულში „სიმღერის ხმას“ ნიშნავს. დაბალი ხმა, ბანი (ნეიმანი 1978), ზ. გორგილაძე ამ სიტყვას იყენებს სასიმღერო კონტექსტში ლექსში „ჰოიდა ნანა“:

„დედო დვრინით დამემდერა, დიდგოროზი მთები თანა,  
მთები! - ვისთვის თვალსერი, ვისთვის ჯავრი შიგნიდანა  
(გორგილაძე 2006: 85).

ამ სტრიქონებში პოეტი ქმნის ნოსტალგიურ განწყობას, სადაც დედის სიმღერა ასოცირდება სამშობლოს ბუნებასა და ისტორიასთან.

„დვრინი“ სიტყვის ეტიმოლოგია საინტერესო კვლევის საგანია. გ. როგავა „ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხებში“ (1962) გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ეს სიტყვა შეიძლება უკავშირდებოდეს ძველ ქართულ დვრე-ს („დნობა, ღღობა“). ამ ჰიპოთეზის თანახმად, დვრინი შეიძლება აღნიშნავდეს „რბილ, მელოდიურ ხმას“. ალ. ელერდაშვილი უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონში (2006) სიმღერის ხმის პარალელურად განმარტავს, დვრინს როგორც „საპენტის ლარი“, მის მიერ გამოცემული გაბმული, დაბალი ზგერა. ვფიქრობთ, რომ საპენტის ზგერის მიმსგავსებით უწოდა ხალხმა ეს სახელი ხმის ჟღერადობას. სულხან-საბა ორბელიანთანაც დვრინი მხოლოდ ერთი მნიშვნელობით - საპენტი ლარი დასტურდება.

კატარი აჭარულსა და გურულში გავრცელებული სიტყვაა და ნიშნავს „ხის წვეროს, კენწეროს“, სულხან-საბათან კი ფიჭვის მნიშვნელობით გვხვდება. ზ. გორგილაძე ამ სიტყვას იყენებს ლექსში „ჩაუმქრალი სანთლები, ჰოიდა ნანა“:

„კლდის კატარში მზე ყვავდა,  
კლდის ბორჯღალზე ბენჩქვი ყანა,  
გვანცას ლოცვებს ვაზის სული,  
გორით-გორზე გადევანა,  
ვარჯანისთან, ნაჯვარისთან,  
დაჯვარული ქვები წვანან“ (გორგილაძე 2006: 85).

ამ სტრიქონებში კატარი გამოყენებულია, რათა შეიქმნას მკაფიო ვიზუალური სახე გურიის მთიანი ლანდშაფტისა.

კატარი სიტყვის ეტიმოლოგია განხილული აქვს გიორგი კლიმოვს „ქართველური ენების ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ (Климов 1964). მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ეს სიტყვა შეიძლება უკავშირდებოდეს საერთო ქართველურ \*კატ- ძირს, რომელიც აღნიშნავს „წვერს, მწვერვალს“. ეს ეტიმოლოგია კარგად ეთანხმება სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობას - „ხის წვერო, კენწერო“.

ფუშტი გურულსა და ზემოაჭარულში ჰქვია არასანდო, უნამუსო კაცს (ღლონტი 1984). ზ. გორგილაძე ამ სიტყვას იყენებს ლექსში „ცდომილებები“:

„გმაგს ფუშტი და ფინაჩი,  
ფრანტები თუ დენდები,  
შეგყავს ღამე ბინაში,  
ჯდები და სულ თენდები“

(გორგილაძე 2006: 195).

პოეტი დიალექტურ სიტყვას იყენებს, რათა დაუპირისპიროს პატიოსანი შრომა და მიწასთან კავშირი ზედაპირულ და არაკეთილსინდისიერ ცხოვრების წესს.

არნოლდ ჩიქობავა „ჭანურ-მეგრულ-ქართულ შედარებით ლექსიკონში“ (1938) მიუთითებს, რომ სიტყვა ფუშტი შეიძლება უკავშირდებოდეს ძველ ქართულ „ფუშ“- ძირს, რომელიც აღნიშნავს „ფუჭს, უვარგისს“. ეს ეტიმოლოგია კარგად ეთანხმება სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობას - „არასანდო“, „უნამუსო“.

#### დასკვნა

ზურაბ გორგილაძის პოეზიაში გურული დიალექტური ლექსიკის გამოყენება არის არა მხოლოდ სტილისტური ხერხი, არამედ კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნების მცდელობა. როგორც ცნობილი ქართველი ლინგვისტი, პროფესორი გიორგი ახვლედიანი აღნიშნავდა: „დიალექტი არის ენის სიცოცხლისუნარიანობის მაჩვენებელი“ (ახვლედიანი 1949). ეტიმოლოგიური ანალიზიდან ჩანს, რომ გურული დიალექტიზმები ხშირად უკავშირდება ძველ ქართულ ან საერთო ქართველურ ძირებს. ზურაბ გორგილაძის პოეზია ამ თვალსაზრისით წარმოადგენს ქართული ენის სიცოცხლისუნარიანობის ნათელ მაგალითს, სადაც დიალექტური ლექსიკა ორგანულად ერწყმის თანამედროვე პოეტურ მეტყველებას.

ზურაბ გორგილაძე ახერხებს გურულ დიალექტიზმების ინტეგრირებას რთულ პოეტურ სახეებში. ეს დიალექტური სიტყვები ხშირად გვევლინება როგორც ლექსის საკვანძო ელემენტები, რომლებიც აძლიერებენ ემოციურ ზემოქმედებას და ქმნიან უნიკალურ პოეტურ ატმოსფეროს.

#### გამოყენებული ლიტერატურა

- ახვლედიანი 1949 – გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები. თბილისი, 1949.
- გორგილაძე 2006 – ზ. გორგილაძე, რჩეული. ბათუმი, 2006.
- ელერდაშვილი 2006 – ალ. ელერდაშვილი, უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი. თბილისი, 2006.
- კიწმარიშვილი 2016 – ნ. კიწმარიშვილი, „დაუცხრომელთა სამყოფელი“ - გურია. თბილისი, 2016.
- ლორთქიფანიძე 2018 – მ. ლორთქიფანიძე, ზურაბ გორგილაძის პოეტური ენა და სტილი (სადოქტორო დისერტაცია). ბათუმი, 2018.
- ნეიმანი 1978 – ალ. ნეიმანი, სინონიმთა ლექსიკონი. თბილისი, 1978.
- ჟღენტი 1936 – ს. ჟღენტი, გურული კილო. თბილისი, 1936.
- როგავა 1962 – გ. როგავა, ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები. თბილისი, 1962.
- ქეგლ 1990 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, ნაკვეთი I-II. თბილისი, 1990.
- ღლონტი 1984 – ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბილისი: 1984.
- შარაშიძე 2014 – გ. შარაშიძე, გურული ლექსიკონი. პუბლიკაციები გურიის სულიერი და მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი, 2014.

ჩიქობავა 1938 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. თბილისი, 1938.

ჩიქობავა 1952 – არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი. თბილისი, 1952

ჩუხუა 2003 – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. თბილისი, 2003.

ძიძიგური 1974 – შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები. თბილისი, 1974.

ჯორბენაძე... 1988 – ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი. თბილისი, 1988.

Климов 1964 – Г. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/> (დამოწმება: 18.01.2024).

<https://ena.ge/explanatory-online> (დამოწმება: 14.01.2024).

<https://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php> დამოწმება: (18.01.2024).

.